

בגדר חזקת מרא קמא

פרק חזקת הצמים – מצוא ג'

נמשיך בכללי ספק ממון – אחרי שהתחלנו להתעמק במקור הדין דהמע"ה ובכחו, נצוא כעת להרחיב את הדברים ע"י סוגיא יסודית.

ריש משנה בבא מציעא (ק.), עד " ... משלקחתי יחלוקו"

• מה תמוה בדין המשנה?

גמרא שמה, עד " ... בלא שבועה"

[וניתן להמשיך טפי, עד " ... שמא משלקחתי"]

• כמה פסקים אפשריים (possible halachic outcomes) נזכרו הכא?

תוס' (ד"ה הא) –

בתחילת התוס', "נראה לרבינו שמואל ... להביא ראיה"

ולקמן בתוס', "וא"ת ואמאי ... חשיבא טפי"

• דבר ראשון – ע"י העיון וההצוננות בגמ' ובתוס', ניתן "לצנות את הצנין" ולהצין היחס (relationship) שבין הפסקים שזכרו – צין לרצון, וצין לסומכוס.

• דבר שני – מה נשתנה בלופן יסודי מקושיית המוס' אל התירוץ? וכריך לדייק היטב בהנחה שבקושיית המוס'!

ועי' צוה בכתבי שני אחים –

קונטרס הספיקות (כלל א' ריש אות ה')

• מהי קושייתו של הקונט"ס?

• מהי המקירה אשר העלה?

• איזו נפק"מ יש צו?

קצות החושן (סי' צ"א ס"ק י'), ובפרט ד"ה אמנם בספרי – עפ"י מה שהביא ממשנה שזעזעו (מה). צדין חנוני, וצרמז"ס וש"ך

עתה נחזור אל ריש סוגיין דצ"ק (מו.) –

משנה בבא קמא (מו.)

ריש הגמרא, עד " ... עליו הראיה"

תוס' (מו.) ריש ד"ה שור), עד " ... לאוקמי בעומדת באגם"

• מה הוקשה לתוס'? ומה תירצו?

• איזה יסוד טמון בתירוץ, לכשתעיין שוב בגמ' הכא?

רשב"א (מו.) ריש ד"ה זו דברי), עד " ... מריה קמא"

• מה נוסף לך בדברי הרשב"א? מה נחזק (או, נחצהר) לך מתוך דברי הרשב"א?

קונטרס הספיקות כלל א אות ה

וראוי להתבונן חזקת מרא קמא בממונא מנלן דאזלינן בתרה, בשלמא חזקת ממון מהסבצרא שמיע להו כדאמרי בריש הפרה [צ"ק מ"ו ע"ב] סבצרא הוא וכו', אבל חזקת מרא קמא שאין שום אחד מוחזק בו שיד שניהן שזהו, מנלן דלוקמה בחזקת מרא קמא ועל אידך שדינן לאתויי ראייה.

ואפשר לומר דחזקת מרא קמא בממונא מכה חזקה קמייאת דאיסורא הוא דאתיא, וכמו דבכל ספק איסורא מעמידין הדבר בחזקת מה שהיה מתחילה קודם שנולד הספק בין להתיירא בין לאיסורא כדיליף בפ"ק דחולין [י" ע"ב], הכי נמי בממונא כשנולד בו ספק אם הוא של ראובן או של שמעון מעמידין אותו בחזקת מי שהיה מתחילה. אבל קשה דאם כן מאי טעמא דסומכוס דפליג על חזקת מרא קמא בממונא, וכי סלקא דעתך לומר דאתי על חזקה קמייאת דאיסורא. ואפשר לומר דטעמא דסומכוס משום דסובר דכל ממון המוטל [בספק] חשיב כאילו שניהן מוחזקין, כמ"ש התוס' בפרק השואל [נ"ו ע"ב ד"ה לימא], דחשיב אליביה כאילו כל אחד מוחזק במחצה ומשום הכי לא אזלינן ביה בחר מרא קמא נגד חזקת ממון, אבל לרבנן לא מיחשיב כאילו כל אחד מוחזק במחצה, וכיון דאין כאן חזקת ממון אזלינן בחר חזקת מרא קמא כמו דאיסורא בחר חזקה קמא. ואפשר עוד לומר, דחזקת מרא קמא בממונא לא מחזקה קמא דאיסורא אתיא, דממונא מאיסורא לא ילפינן בכה"ג, וחזקת מרא קמא מעין חזקת ממון ממש היא, דכמו דבחזקת ממון הסבצרא נותנת שאין להוציא הימנו בלי ראייה, הכי נמי אין להוציא מחזקת מרא קמא בלי ראייה, דכל שידוע שהיתה שלו מתחילה, אף שהוא עומד ברשות הרבים או באגס, בי גזא דבעלים אתיא, והשבינן ליה כאילו עדיין הוא מוחזק, דלל ספיקא מהכא תשאר ביד הבעלים הראשונים. ...

קצות החושן חושן משפט סימן צא ס"ק י

(י) אמר לחנוני. משנה פרק כל הנשבעין (שבועות מה, ה) אמר לחנוני תן לי דדינך פירות ונתן לו אמר לו תן לי אותו דינך אמר לו נתתיו לך ונתתו באונסלי שלך ישבע בעה"ב, אמר לו תן לי הפירות אמר לו נתתים לך והולכתם לתוך ביתך ישבע חנוני, ר' יודא אומר כל שהפירות בידו ידו על העליונה, אמר לשולמני תן לי בדינך מעות כו'. ופירש הרמב"ם (פ"ב ממכירה ה"ו – ט') שהם דברי השו"ע דמייירי שהפירות מונחים ברה"ר והחנוני תובע הדינך והלוקח אומר נתתים לך ישבע בעה"ב כיון שהחנוני מודה שכבר מכר הפירות לבעה"ב ובעה"ב הונח הפירות ברה"ר אלא שעדיין לא נתן המעות והרי החנוני כאילו בא להוציא מיד בעה"ב, ולכן נשבע בעה"ב כיון שעדיין מונחין ברה"ר, ואילו היו כבר הפירות ביד בעה"ב היה נפטר בשבועת היסת, וכן אילו מונחין ביד החנוני היה החנוני נפטר בשבועת היסת, משא"כ כשמונחין ברה"ר נטול בעה"ב בשבועת המשנה. ובסיפא כשבעל הבית אומר תן לי הפירות איירי ג"כ שהפירות מונחין ברה"ר אלא שהחנוני אינו מודה שמכר אלו הפירות לבעה"ב ואומר הפירות שלקחת ממני בעד הדינך כבר נתתי לך ואלו הפירות שלי הם, כיון דאומר שלא מכר לו אלו הפירות הוי החנוני מוחזק ונטול הפירות שצדקה"ר בשבועה, והוצא ב"ק (שם, ל, ב דפ"י הרי"ף) ע"ש. ועוד שיטות בזה מגאוני קמאי והוצא ב"ק (סקל"ג) ומותיב בהו וישר לו פירושו שהעלה במשנה ע"ש. ...

אף ראייתו ב"ק אחר שסמך את דברי הראשונים בלשון המשנה והתוספתא עוד בתן וזיקף וזיקף הדיינים היוצאים מפירושם אם הם ראויים על פי הסבצרא ואם לא נאמרו ונשנו במשנה, ובה נתתי גם אל לבי לעיין אחר דבריהם וליישב את דברי הראשונים אשר דבריהם אמת ויציב, וז"ל הש"ך, ולענין דינו של הרי"ף (שבועות לא, א דפ"י הרי"ף) והרמב"ם בפירות יצורין ומונחין ברה"ר וכל אחד מהם טוען ברי וכו', א"כ כיון שנתבאר שאין פירוש המשנה כן א"כ נמצא דינם ל"ע כיון שלא מצינו בש"ס לחלק ב"ק בין שהחנוני מודה במכירה או לא א"כ אין חילוק והיה נראה לכאורה כל דאלים גבר וכו', אבל באמת זה אינו דלא אמרינן כל דאלים גבר אלא היכא שאין חזקה לזה יותר מזה גבון בהוא ארבע (ב"ב לד, ב) שזה אומר של אבותי וזה אומר של אבותי, אבל בדבר ששייך לומר חזקת מרא קמא מוקמינן לה אחזקת מרא קמא וכו', ולפי"ז נראה דאפילו חנוני טוען שמא ובעל הבית ברי נשבע החנוני היסת שאינו יודע ולוקח הפירות מרה"ר וכדק"ל (בסימן רכ"ג סעיף א') במחליף פרה בחמור דאפילו הלוקח ברי והמוכר שמא מוקמינן לה בחזקת מרא קמא, זה העולה ע"ד הש"ך בענין דינו של הרי"ף והרמב"ם.

ולעני"ד דברי הרי"ף והרמב"ם ברורים לדינא, דחזקת מרא קמא לא שייכא אלא היכא דהספק אם מכר או לא וכההיא דהמחליף פרה בחמור דהולד בחזקת מרא קמא כיון דהספק אם יא' במכירה או לא, אבל החנוני שמודה שמכרם לבעל הבית באחד מדרכי הקנייה, דהא היכא דלוינו מודה תני בסיפא כשאינו מודה שמכר אלו הפירות דנשבע החנוני, וכיון דמודה שמכרם באחד מדרכי הקנייה וכמ"ש הרב המגיד שם ע"ש, הרי כבר יאלו הפירות מרשות מרא קמא וינטול לרשות בעל הבית ואינו תובע אלא הדמי א"כ אף שייך בזה חזקת מרא קמא, ואדרבה בעה"ב הוא המוחזק בדינך וזה ברור. ...

ופסק הש"ך בענין דינו של הרי"ף והרמב"ם הוא תמוה, דמ"ש חזקת מרא קמא כבר כתבנו דליתיא כיון שמודה שמכרם. ... אף מ"ש הש"ך דאפילו טוען החנוני שמא ובעל הבית ברי מוקמינן בחזקת מרא קמא וכמו במחליף פרה בחמור, זה ודאי תמוה דאחר שמודה שמכרם ודאי לבעל הבית חזקת מרא קמא. ...

ובענין דינו של תוס' (שבועות מה, א ד"ה נשבע) והרא"ש (שם פ"ו ס"י י"א) צמדד החנוני הפירות בכלים של בעל הבית ועודן ברשות החנוני העלה הש"ך (שם) דכיון דק"ל דלוי של לוקח ברשות מוכר הוי ספיקא דדינא וכמ"ש בסימן ר' (סעיף ג') הוי החנוני מוחזק אלא א"כ אומר לו קני בכלך כמבואר בסימן ר' (שם), והיכא דמספקא לן אם אמר לו קני לא הוא ספק ספיקא, דלמא כליו של לוקח קני ברשות מוכר ואת"ל לא קני דלמא א"ל קני, ואף דספק ספיקא לא מהני בממונא דלא אזלינן בחר רובא בממונא (ב"ק כו, ב), היינו דוקא היכא דאיכא חזקת ממון לא מהני רובא או ספק ספיקא, אבל היכא דליכא שום אחד מהם מוחזק אזלינן שפיר בחר רובא וספק ספיקא, וע"ש שהעלה דה"ג גבי חנוני דאיכא חזקת מרא קמא לא מהני רובא וספק ספיקא ע"ש.

אמנם בספרי שב שמעתא (ש"ו פ"ו) [שמעתא ד' פכ"ד] העליתי דהא דלא מהני רובא וספק ספיקא נגד חזקת ממון היינו דוקא נגד חזקת ממון שהוא עכשיו מוחזק דהוי חזקה טובה חזקת ממון והוא עדיפא מכל החזקות, אבל היכא דאין אחד מהם מוחזק עכשיו אלא חזקת מרא קמא בזה שפיר מהני רובא וספק ספיקא נגד חזקת מרא קמא, דהא ק"ל בכל דוכתי רובא וחזקה רובא עדיף וחזקת מרא קמא לא עדיף מחזקת איסור שהיה עד עכשיו שנולד הספק ואפ"ה רובא עדיף, אלא נגד חזקת ממון שהוא עכשיו מוחזק בזה הוא דלא אזלינן בחר רובא, וא"כ הכא דליכא מוחזק עכשיו לפנינו דהא מדד בתוך כליו של בעל הבית ברשות חנוני ומספקא לן אם אמר לו קני א"כ אין החנוני מוחזק עכשיו, ונגד חזקת מרא קמא מהני ספק ספיקא כמו נגד חזקת איסור דמקרא. ...